

CARL JOHAN LJUNGBERG:

Den liberalkonservativa strömkantringen har bara börjat

Det är helt fel att – som socialdemokraterna i årets valrörelse – hävda att nyliberalismen är död. Liberalkonservatismen vilar på en filosofisk och kulturell grundval som angriparna bortser från. Denna artikel belyser tänkare och tankar som lett fram till den liberalkonservativa syntesen.

Nyliberalismen är död, har flera socialdemokrater sagt i årets valrörelse. Nyliberalismen är ett "kulturlöst alternativ", hävdade rentav Gunnar Fredriksson i Aftonbladet (1985-09-06).

Att nyliberalismen är "död" kan ifrågasättas. Fredriksson och hans kolleger förenklar begreppen. Om vad jag skulle vilja kalla "den liberalkonservativa syntesen" finns det tvärtom gott hopp – det vill säga om dess möjligheter också i fortsättningen kan tillvaratas. Uppgifter saknas inte för de liberalkonservativa.

Åtminstone underförstått brukar många som angriper de nya frihetsidéerna förutsätta, att dessa är rent politiska eller ekonomiska. Det bör först klargöras, att grunden för tänkare som Russell Kirk, och andra utpräglade kulturkonservativa, men också för libertarianer som Robert Nozick, främst är moralisk, förpolitisk. Det hindrar inte att man ur deras verk också kan härleda ekonomiska lösningar och modeller. Genom att bortse ifrån den filosofiska och kulturella grundvalen för liberalkonservatismen gör man emellertid denna stor orättvisa. "Kulturlös" är den ingalunda.

Den självklara utgångspunkten för de nya frihetsidéerna är, att de svårigheter som idag möter västvärlden är nära förbundna med en omtolkning av synen på människan. Istället för att anta, att individen har förmåga till eget ansvar och bör få chans till mognad genom självförbättring antar man i vår tid oftare, att individen är helt utlämnad åt omständigheterna. Om tron på individens moraliska kluvenhet betecknat den klassiska synen i Väst, utmärker tron på den innerst inne goda människan den moderna uppfattningen. För att förklara, att onda

Carl Johan Ljungberg är Ph D i statskunskap.

handlingar begås, måste vår tids människor hitta "syndabocker", och dessa blir miljön i vid mening, samhället, makthavarna, "de andra".

Långtifrån att instämma i, att människans moraliska valfrihet måste återupprättas, hävdar tyvärr många samtida detta krav vara "cyniskt". De menar att det människovänligaste är att frånta individen hans ansvar. Därvid förbiser de, att övertygelsen att individer kan välja mellan gott och ont inte betyder likgiltighet inför lidande medmänniskor eller ovilja att medverka till miljöns förbättring. Det innebär bara, att ansvaret för genuin förbättring av livsnivån *ytterst* anses böra vila hos den enskilda människan, i den lilla kretsen. Givetvis kan en omgivning försvåra eller motarbeta, ja t o m omöjliggöra individens planer. Att erkänna det är dock inte detsamma som att systematiskt och stereotypiskt skylla hans framgång och misslyckande på externa faktorer.

Övertygelsen att individer kan välja mellan gott och ont betyder inte likgiltighet inför lidande medmänniskor.

Den liberalkonservativa synen på människan är ingen teori eller tanke-schema. Den är snarare en intuitiv insikt om människans begränsning, en maning till självkänedom och vaksamhet inför det egna jaget. Liberalkonservatismen står i tacksamhetsskuld inte minst till kristendomen och dess syn på den "goda" och den "onda" viljan. Snarare

än att utpeka handlandets mål som något entydigt gott, ett specifikt "värde", menar liberalkonservatismen att detta kan urskiljas i handlingar som den moraliska viljan har godkänt. Inte minst Irving Babbitt har utvecklat denna föreställning.

Det är ingen slump, att så mycket av liberalkonservatismens insats består i litterära människoporträtt, och en betydligt mindre del i regelrätta tanke-system. Därav framgår övertygelsen att moral förmedlas genom konkreta, individuella erfarenheter mer än i abstrakta teser eller föreskrifter. Hos Dostojevskij, Bernanos och Solzjenitsyn m fl möter vi gestalter som blir direkta referenspunkter för oss själva. Deras erfarenheter läggs till vår egen, utvidgar och modifierar den.

Russell Kirk

Ett exempel på en allt annat än "kulturlös" liberalkonservativ är författaren och historikern Russell Kirk. Denne som är verksam i USA inledde med boken *The Conservative Mind* 1953 det filosofiska uppvaknande som därefter spritts och fördjupats även utanför USA:s gränser. Som få har Kirk kunnat levandegöra de kulturella och politiska traditioner som i modern tid alltmer övergivits eller missförstått i västvärlden. Kirk söker visa, att de problem som möter det moderna samhället inte bara har ekonomiska orsaker, utan kan hänföras till subtila förskjutningar i människors värdeuppfattning. Kirk lånar gärna Edmund Burkes term "the moral imagination" för att beteckna den värderande känsla, på vars arbete han menar att en frisk civilisation beror.

Att den "moraliska fantasin" sviker, hävdar Kirk, kan leda till att människor börjar anse det mer moraliskt att arbeta för en abstrakt "mänsklighet" än att sörja för den lilla krets där de konkreta behoven finns, främst familjen. En skev moralisk fantasi kan också intala människorna, att de djupast sett är goda och att deras svårigheter beror på yttre faktorer. Därigenom blir fantasin en destruktiv kraft, som bäddar för självöverskattning och oförmåga att realistiskt bedöma människor och händelser.

Kirks idéer har sin spets riktad både mot sentimentala föreställningar, som han menar skapar en falsk och i längden ohållbar grund för verklig gemenskap, och mot den rationella nyttoidé som förnekar att människan kan vinnas för något annat än sin egen omedelbara tillfredsställelse. Denna dubbla inriktning hos Kirks författarskap har bl a lett honom till en värdefull nyorientering av synen på USA:s historia. I boken *Roots of the American Order* (1977) söker han tolka de traditioner som han anser särskilt avgörande för ett gott liv i Amerika. Han fäster stor vikt vid den författningsmodell, som kunnat överleva såväl inbördeskrig som politiska konflikter, medge fred, utveckling och framåtskridande, allt enligt ett grundmönster som är väsentligen oförändrat. Likväl vore konstitutionen med alla fördelar tom, om den inte vilade i en livsstil, ett slags frihetsvanor med religiös bas.

Boken om Amerikas "rötter" är typisk för Russell Kirk i åtminstone ett avseende. Den visar hur Kirk ofta friskt och personligt sammanställer fakta och insikter från andra, så att just kombinationen bär hans personliga signum. Lika-

dant är det med urvalet av tänkare i *The Conservative Mind*: där samsas Burke med Calhoun, Bentham med Tocqueville, Disraeli med kardinal Newman och Santayana med Irving Babbitt. Urvalet har fått många att häpna, men också att tänka efter.

Robert Nisbet

Om man associerar de nya idéer som här berörs till egoism och gemenskapsfientlighet är det som antytts oriktigt. Liksom Kirk hävdar, att en kulturell pånyttfödelse främst innebär att begrepp som kan underlätta sökandet efter genuin gemenskap måste återupplivas, tex Platons *eros* och den kristna kärlekstanken, värdesätter också Robert Nisbet utforskandet av bestående gemenskapsprinciper. Nisbet som är sociolog och humanist har kanske blivit mest känd för verket *The Quest for Community* 1953. Han har även ägnat flera arbeten åt de klassiska sociologerna, bl a Durkheim.

Om Kirk mera filosofiskt söker förklara de värden som uppbär västvärldens kulturella huvudtradition, behandlar Nisbet de konkreta gruppbildningar genom vilka dessa traditioner överförs. Han gör följande programförklaring: det finns "en omistlig länk mellan människan och skilda slags gruppbildningar som familjen, grannskapet, intresseföreningen. Vår konkreta känsla för status och roll, för trygghet och frihet, ja tom förmågan att skilja mellan gott och ont, skuld och skuldfrihet, allt detta uppstår och utvecklas främst inom primärgruppers ram."

Konkret utvisas den moderna krisen enligt Nisbet av, att staten övertagit upp-

gift efter uppgift som förr självklart åvilade sådana små gemenskaper. Nisbet avlivar bla myten, att staten tillväxer därför att uppgifternas komplexitet tvingat enskilda att vända sig till staten. Denna har tvärtom vunnit styrka genom att revolutionärt omgestalta primärgrupperna, tex genom ny familjelagstiftning. Så har utvecklingen mot en alienerad, rådvill människa fortsatt. En bidragande faktor är även den urholkning av den privata egendomen som skett. "Hård" egendom existerar knappast längre. Folk äger opersonliga, ofta på avstånd förvaltade "andelar", menar Nisbet, och inget som föder krav på direkt och personligt ansvar.

Staten har vunnit styrka tex genom ny familjelagstiftning.

Hos Nisbet möter vi, med gruppso-cio-login som infallsvinkel, en liberalkonservativ kritik av välfärdsstaten och dess avigsidor. Nisbet ifrågasätter dock inte bara, som många nyliberala ekonomer, de styrandes svårigheter att insamla adekvata kunskaper för centrala beslut. Han betonar även att centraliseringen berövar lokala fora deras uppgifter och ansvar. Han tillägger: "Planering i massskala är inte bara ett hopplöst företag. Det är, av alla sätt jag kan komma på, det mest säkra för att skapa den kombination av utifrån påtvingade mål och ovillkorlig makt att säkra dessa mål som är inbegreppet av tyranni och som direkt leder till personlighetens utplåning."

Skarp blick visar Nisbet för den öns-

kan hos rotlösa, urbaniserade människor att aktivt återskapa gemenskap och närrelationer som på senare år förekommit. Han har bla insett att 60-talets studentuppror var ett försök, låt vara patetiskt och dödsdömt, att bryta den sociala och kulturella isoleringen. Sådana försök måste också de ske inom ramen för vardagens uppgifter, och syfta till utspridandet av genuina åligganden.

Inför många initiativ i dagens USA har dock Nisbet uttalat positiva förhoppningar. Genom gräsrotsaktioner kan många av arbetslöshetens, utbildningens, fattigdomens och familjeförsvagningens problem tacklas utan förlitande på staten enbart.

Peter Viereck

En person som genom sin informalitet och fantasifullhet mera liknar Kirk än Nisbet är litteraturvetaren, historikern och poeten Peter Viereck. Viereck, som själv kallat sig "en värdebevarande klassisk humanist", har blivit känd genom böcker som *Conservatism Revisited* 1949, *Conservatism* 1956 och *The Unadjusted Man* 1973. Han har även på ett moraliskt klarsynt sätt skildrat nazismens idéer i boken *Metapolitics: The Roots of the Nazi Mind* 1941, sv övs 1942. Han har också tagit utpräglad ställning till kulturella och politiska företeelser i sitt eget USA, och därvid stundtals hamnat i konflikt med sina konservativa kolleger.

För Viereck är konservatismen inte de besuttnas övertygelse, ett intellektuellt försvar för status quo. Den är tvärtom en övertygelse som kan förena och styrka människor i alla sociala och politiska lä-

ger om värdet hos Västerlandets moraliska och kulturella arv.

Mot grupper och kottier har Viereck ibland nästan stått kokett fri. Däremot har han varit obekväma och glömda tänkarens vän. Han har t o m förklarat, varför utstötthet och en känsla av misslyckande inte bara drabbar utan delvis *bör* drabba den värdekonservative:

"I den ideologiska debatten blir den omedelbare segraren radikalen, den som har standardsvar på hur man förbättrar samhället. Förloraren är den konservative, den som förvirrat flyter omkring som en byfåne, bland påtagliga historiska omständigheter som han inte kan verbalisera ... Faktiskt är definitionen av en god konservativ att han alltid förlorar de teoretiska debatterna med liberaler och radikaler. Skulle han börja vinna dem vore det tecken på senilitet eller dålig hälsa ... Om han talar för väl för den konservativa saken, har han blivit en liberal inom konservatismen."

Här framträder ett eskapistiskt drag hos Viereck. Han menar, att värdefrågor inte kan avgöras med argument, och liknar därmed själv en modern relativist. Därvid underskattar han dock såväl sin egen som andras insats, när det gäller att genom humanistisk metod utveckla hållbara värdeteorier.

Det är sålunda knappast uttryck för "vetenskapsfientlig" irrationalitet, när Viereck ofta betonar konstnärernas och författarnas stora betydelse för att bevara och förnya människors upplevelse av centrala livsvärden. Hans tro på självkontroll och eftertanke, på beprövade metoders företräde framför spekulativa är heller inte rent godtycklig utan åtkomlig för prövning. Viereck försvarar givetvis inte urskilningslös hängivelse åt "intuitiva", poetiska sanningar, utan menar

att man bör sträva att rationellt klargöra dessa. Hans åsikt att många insikter först kommer till den känslige, poeten, för att därefter analytiskt klarläggas, är ingen kritik, utan en central komplettering av den vetenskapliga metoden.

Peter J Stanlis och Leo Strauss

Bland författare som mera indirekt men därför inte mindre vägande bidragit till den liberalkonservativa syntesen kan litteraturvetaren Peter J Stanlis och idéhistorikern Leo Strauss nämnas. Inte minst viktiga har dessa varit för den nydefinition av naturrätten som inspirerat efterkrigstidens värdekonservatism. Medan "naturrätt" tidigare inte sällan sammanblandats med "naturliga rättigheter" visade Strauss i sin inflytserika bok *Natural Right and History* 1953, att en värld skiljer de båda begreppen. Energiskt sökte Strauss spåra den moderna människans relativism till det brott med klassisk naturrätt som Hobbes och Locke företog, och som utvecklats av tänkare som Rousseau. Den klassiska tron att lagar har sitt ursprung i en evig, oföränderlig ordning har därmed ersatts av en subjektivism: "våra yttersta principer har inget annat stöd än våra godtyckliga och därmed blinda preferenser." Strauss höll inte inne med sin åsikt, att "samtidens tillbakavisande av naturrätten leder till nihilism – nej, är identisk med nihilism."

Fördelen med Strauss' bidrag ligger i att han skenbart glasklart, och inte sällan starkt tillspetsat, uttrycker sina teser. Härigenom har han låtit tala om sig och vunnit många elever. Samtidigt får man gå till andra för att finna mer nyanserade

tolkningar, t ex av samtida naturrätt. Ett exempel utgör burkeforskaren Peter J Stanlis, vars främsta verk är *Edmund Burke and the Natural Law* 1958. Om Strauss tyckte sig finna en "obruten" naturrättslig linje från Sokrates till den engelske 1500-talstänkaren Hooker, framhäver Stanlis istället hur naturrätten framgår genom en oupphörlig fusionsprocess. Till grekernas "natur" och kristendomens "nåd" läggs romersk stoicism, medeltida thomism och de engelska juristernas insikter. Stanlis hävdar, i motsättning inte bara till en efter 1945 ännu stark benägenhet att se Burke som nyttotänkare, utan också till Strauss, att Burke stod på naturrättens sida, om han än berikade den med moderna frihetsidéer. "Burke återupprättade kristet-humanistiska insikter i Europa." "Burkes attityd till den franska revolutionen var inget brott mot hans tidigare övertygelser utan en konsekvent syn ... på naturrättens tillämpning på den politiska suveräniteten."

Det ligger mycket i Stanlis påstående att "Burkes tro på naturrätten knöt honom fast vid Europas mest vitala etiska och politiska traditioner, varigenom han kunde rida ut den idéstorm som svepte över Europa under 1700-talets andra hälft."

Stanlis burketolkning har intresse inte bara för fackmän och akademiska humanister. Den visar också, att den moderna relativismen inte behöver (eller kanske kan) bemötas enbart genom hävdandet av heltigenom fasta, "tidlösa" värden. Medan Strauss strävar att bortse ifrån det historiska och lokala i tolkningar av naturrätten, tillmäter Stanlis den historiska erfarenheten betydande värde. Me-

dan Strauss menar att t ex den "rätta" staten kan bestämmas genom abstrakt resonerande, betonar Stanlis istället handlandets och den konkreta erfarenhetens roll vid bedömningen av politiska värden och institutioner.

Konflikten mellan Strauss och Stanlis bör inte överdrivas. Men den anger en skillnad i uppfattning som återkommer hos andra liberalkonservativa idégivare. Mot tron på en ahistorisk idealvärld, gärna med klassiska förtecken, som hos Strauss, står tanken att också det historiska, individuella och lokala kan fånga något av det oföränderliga i tillvaron.

En principiell nyorientering

För att återvända till åsikten att det nyliberala alternativet skulle vara kulturlöst, kanske ovanstående exempel har kunnat antyda motsatsen. De boktitlar som nämnts hänför sig i många fall visserligen till 1950-talet. De företräder dock en principiell nyorientering, vars följder ännu inte till fullo utvecklats och klarlagts ens bland akademiska forskare eller samhällsanalytiker. Det innebär ingen överdrift att säga, att om den litteratur ur vilken jag här har dragit fram några exempel, insattes i den obligatoriska läsningen för svenska studenter skulle mycket av den meningslöshet som idag präglar kursuppläggnings försvinna. Därtill skulle de nya perspektiven locka de forskningsintresserade till tillämpningar på svensk historia, filosofi och litteratur.

En idéströmning är givetvis inte det samma som specifika intellektuella forskningsmetoder. Den innebär också en nyorientering, en ändrad viljeinriktning i känslan av att något tidigare sak-

nats eller förnekats i forskning och livs-
uppfattning. Impulsen behöver alltså
inte vara rent inomakademisk. De eta-
blerade institutionerna kan ofta erbjuda
hinder för nyorienteringen istället för att
underlätta den. Liberalkonservatismen i
USA trängde tex fram mot ett betydande
motstånd, inte minst från den ameri-
kanska form av liberalism, som är så
djupt förankrad vid universiteten. Den
framgång de nya idéerna mött beror till
inte ringa del på att det lyckats att skapa
kontaktnät, bokutgivning och tidskrifter
utanför de etablerade institutionerna.

Rörelsens fortsatta framgång beror till
stor del på om dessa kontaktvägar kan
bestå.

I sista hand gäller dock frågan, om de
nya frihetsidéerna kan hitta personer
som är seriöst beredda att utveckla och
vid behov modifiera dem. Annars stelnar
också denna rörelse lätt i honnørsord
och i stolthet över forna segrar. Än är
den risken dock tämligen liten. I Sverige
har vi långt ifrån förstått eller tillgodo-
gjort oss de nya frihetsidéerna. Det bör
vi göra, innan vi börjar dödförklara dem.